

หอสมุดปียมหาราชรภก

อาคารนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชณี ทรัพย์วิจิตร^๑

ตึกถาวรวัตถุ

หอสมุดปียมหาราชรภก และอาคารนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตั้งอยู่ที่ตึกถาวรวัตถุ ถนนหน้าพระธาตุ ริมท้องสนามหลวง กรุงเทพมหานคร

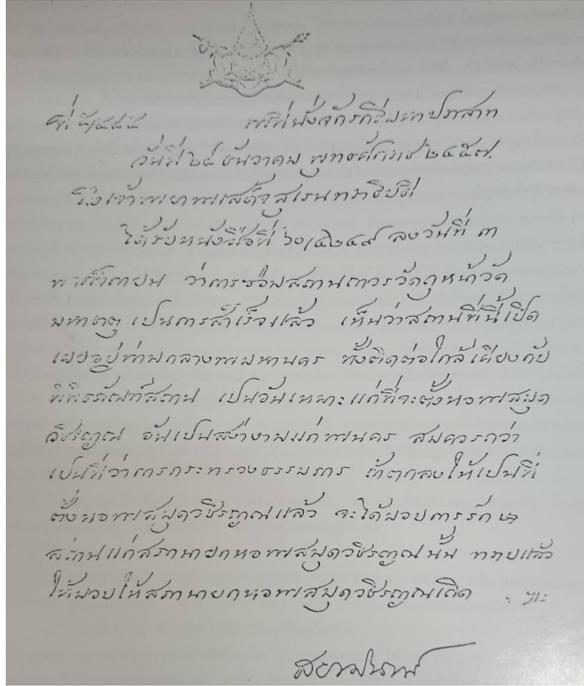
แรกสร้างตึกถาวรวัตถุในสมัยรัชกาลที่ ๕

ก่อนที่จะมีการสร้างตึกถาวรวัตถุนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำริว่า การก่อสร้างพระเมรุมาศขนาดใหญ่ตามพระเกียรติยศของพระบรมวงศานุวงศ์ที่บริเวณท้องสนามหลวงนั้นเป็นการสิ้นเปลืองพระราชทรัพย์ในสิ่งที่ไม่คงทนถาวร เพราะทำสำหรับใช้งานเพียง

ครั้งเดียวเสร็จแล้วก็ต้องรื้อทิ้ง ไม่ได้เกิดประโยชน์ในภายภาคหน้า ควรจะสร้างสิ่งที่ยั่งยืนถาวรสำหรับใช้เป็นพระที่นั่งทรงธรรมแทน เมื่อจะพระราชทานเพลิงพระศพก็เพียงแต่สร้างพระเมรุน้อยเท่านั้น

ใน พ.ศ. ๒๔๓๖ จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างอาคารขึ้นหลังหนึ่งเรียกว่า ตึกถาวรวัตถุ ตรงบริเวณด้านหน้าวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ต่อกับท้องสนามหลวง โดยใช้สถานที่ตั้งแต่มุมวัดด้านทิศใต้ ไปจดมุมพระระเบียงด้านเหนือและรื้อสิ่งก่อสร้างในบริเวณนั้นออก คือ กำแพงและประตูด้านหน้าพระอาราม ศาลาเรียนหนังสือ ๓ หลัง กุฏิแถวตอนหนึ่ง กุฏิฐานานุกรมหมู่หนึ่ง กุฏิพระราชาคณะหมู่หนึ่ง ศาลาคัดหลังหนึ่ง ศาลาราย ๒ หลัง

^๑ บรรณารักษ์ชำนาญการ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานตึกถาวรวัตถุให้เป็นที่ตั้งหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร

ในครั้งนั้นมีพระราชประสงค์ว่าจะใช้เป็นที
ประดิษฐานพระบรมศพของพระองค์เอง ถ้าวางวัน
จากการใช้งานพระเมรุแล้วจึงจะทรงอนุญาตให้
ใช้เป็นทีเล่าเรียนของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายแต่
ประจวบกับวันศุกร์ที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๗
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ
สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จสวรรคต จำเป็นที่จะต้อง
สร้างพระเมรุมาศขนาดใหญ่เพื่อใช้ในการออก
พระเมรุท้องสนามหลวงด้วย

ในการก่อสร้างโปรดให้พระเจ้าน้อยยาเธอ
เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ (พระยศในขณะนั้น)
เป็นแม่กองและออกแบบเป็นอาคารมียอดปราสาท
๓ ยอดตามแบบปราสาทนครวัด และได้สร้าง
แบบจำลองด้วยไม้สักอย่างงดงามในมาตราส่วน
๑:๒๐ มีพระยาสโมสรสรรพการ (ทัต ศิริสัมพันธ์)
เป็นนายงาน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จพระราชดำเนินทรงวางศิลาพระฤกษ์
การก่อสร้างตึกถาวรวัตถุเมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน
พ.ศ. ๒๔๓๙ แต่การก่อสร้างอาคารเป็นไปอย่าง
ล่าช้า ติดขัดด้วยเรื่องกระเบื้องมุงหลังคาที่สั่งมาจาก
เมืองจีนไม่ได้รูปแบบตามต้องการ จึงก่อสร้างไม่
เสร็จ ไม่ได้ใช้ทั้งในการพระเมรุและการศาสนศึกษา
จนสิ้นรัชกาล

รัชกาลที่ ๖

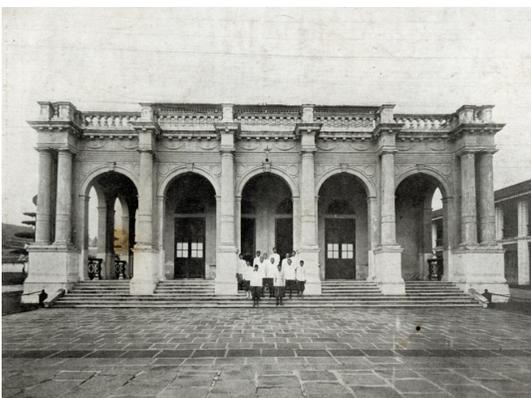
ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์ที่จะบูรณะบรรดาการ
ต่าง ๆ ที่สมเด็จพระบรมชนกนาถได้ทรงก่อสร้าง
ค้างไว้ให้แล้วเสร็จทรงพระราชดำริว่า ตึกใหญ่
ริมถนนหน้าพระธาตุที่เรียกกันว่า ตึกถาวรวัตถุนี้
การก่อสร้างค้างมานานแล้ว หากสร้างให้สำเร็จ

ตึกถาวรวัตถุในสมัยรัชกาลที่ ๕

ก็จะเป็นที่ตั้งสำนักพระนคร เป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศและสมควรเป็นสถานที่ราชการได้แห่งหนึ่ง จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างต่อมาจนสำเร็จ แต่ทรงลดยอดปราสาทลงจากเดิมที่กำหนดไว้ คงมีอยู่แต่मुख ๔ ด้านเป็นระยะ ๆ เท่านั้น

ตึกถาวรวัตถุ มีลักษณะเป็นฐานสิงห์ได้เพิ่มเติมวิหารจตุรมุขแบบเดียวกันที่ปลายทั้ง ๒ ข้าง ตอนกลางมีมุขคั่น ทวารคารด้วยสีปูนแดง เรือนกลางมีซุ้มประตูเป็นวงโค้งแหลมแบบกอธิค หน้าต่างเป็นกระจกรอบไม้ทาสีเขียว ทวารคารยกพื้นสูง หลังคามุงกระเบื้องกาบูนีเหลืองคล้ำ ประดับด้วยบราลีสี่เดียวกัน

ศาลาสหทัยสมาคมในพระบรมมหาราชวัง

เมื่อสร้างแล้วเสร็จ โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครจากศาลาสหทัยสมาคมมาตั้งที่ตึกถาวรวัตถุ และพระราชทานให้เป็นสถานที่ตั้งหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร (คือหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน) ตั้งแต่นั้นมา เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดตึกถาวรวัตถุเมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๙ โดยเนื่องในการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา ๓ รอบ

รัชกาลที่ ๗

ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาราชบัณฑิตยสภาขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ เพื่อให้เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่บำรุงด้านวรรณคดี ประวัติศาสตร์และงานด้านศิลปากร โปรดเกล้าฯ ให้โอนงานหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ไปอยู่ในความดูแลของราชบัณฑิตยสภา แล้วพระราชทานพื้นที่ด้านทิศเหนือของตึกถาวรวัตถุให้เป็นที่ทำการ กับพระราชทานหนังสือและตู้หนังสือในห้องสมุดส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แก่หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครด้วย แต่ขณะนั้นหนังสือภายในตึกถาวรวัตถุมีปริมาณมากจนไม่มีพื้นที่เพียงพอที่จะเก็บหนังสือที่จะพระราชทานมาใหม่ได้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แยกหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครออกเป็น ๒ หอ คือ

ส่วนที่ ๑ ตึกถาวรวัตถุ ใช้เป็นที่เก็บหนังสือทั้งภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ และหนังสือส่วน

พระองค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระราชทานนามใหม่ว่า **หอพระสมุดวชิราวุธ**

พระที่นั่งศิวโมกข์พิมาน

ส่วนที่ ๒ พระราชทานพระที่นั่งศิวโมกข์พิมาน ในพระราชวังบวรสถานมงคลให้เป็นที่เก็บรักษาศิลาจารึก พระคัมภีร์ สมุดไทย ตู๋ลายรดน้ำต่างๆ พระราชทานนามว่า **หอพระสมุดวชิรญาณ**

เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดหอพระสมุดวชิรญาณและหอพระสมุดวชิราวุธ เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๙

ต่อมาภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๖ มีพระราชบัญญัติจัดตั้งกระทรวง กรม กอง โปรดให้โอนงานของราชบัณฑิตยสถานมาขึ้นอยู่กับกรมศิลปากร เปลี่ยนชื่อหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร เป็น **หอสมุดแห่งชาติ**

รัชกาลที่ ๙

พ.ศ. ๒๕๐๘ หอสมุดแห่งชาติก่อสร้างอาคารหลังใหม่ที่ท่าวาสุกรีแล้วเสร็จ จึงได้ย้ายหนังสือทั้งหมดที่หอพระสมุดวชิราวุธไปให้บริการที่ท่าวาสุกรี ตึกถาวรวัตถุว่างลงจึงย้ายหอพระสมุด

วชิรญาณที่พระที่นั่งศิวโมกข์พิมานมาตั้งที่ตึกถาวรวัตถุแทน ขณะนั้น ตึกถาวรวัตถุจึงเป็นที่ทำการของหน่วยงานต่างๆ ของกรมศิลปากร คือ หอพระสมุดวชิรญาณ กองวรรณคดี กองจดหมายเหตุแห่งชาติ และหน่วยงานอื่นที่ไม่ได้ขึ้นกับกรมศิลปากร คือ ราชบัณฑิตยสถาน (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นสำนักงานราชบัณฑิตยสภา)

ต่อมา พ.ศ. ๒๕๐๙ อาคารหอพระสมุดวชิรญาณที่ท่าวาสุกรีก่อสร้างเสร็จ จึงย้ายหอพระสมุดวชิรญาณที่ตึกถาวรวัตถุ ไปให้บริการที่ท่าวาสุกรี

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๙ จนถึง พ.ศ. ๒๕๕๒ ตึกถาวรวัตถุมีหน่วยงานต่าง ๆ ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันใช้เป็นที่ทำการตลอดมา คือ กองสถาปัตยกรรม ศูนย์ราธิป เพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กาญจนภิเษก ราชบัณฑิตยสถาน และโรงเรียนบาลีเตรียมอุดมศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๔๐ รัฐบาลมีโครงการบูรณะปรับปรุงตึกถาวรวัตถุ เพื่อจัดตั้งเป็นสิ่งก่อสร้างอนุสรณ์เฉลิมพระเกียรติในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปครบ ๑๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๔๐ แต่การบูรณะมาสำเร็จเต็มตามโครงการเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๓ ในโอกาส ๑๐๐ ปี วันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯลฯ นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ได้ทำพิธีเปิดอาคาร เมื่อวันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ อันเป็นวันตรงกับวันสวรรคตครบ ๑๐๐ ปี

นิทรรศการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ปัจจุบัน

ตึกถาวรวัตถุ จัดเป็น ๒ ส่วน คือ
อาคารนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ตั้งอยู่ด้านทิศใต้ จัดเป็นนิทรรศการถาวร
แสดงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

แบ่งเป็นส่วน ๗ ห้อง คือ

ห้องที่ ๑ ห้องปิยมหาราช จัดแสดงเนื้อหา
และภาพพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ
ที่สำคัญ รวมทั้งได้อัญเชิญพระบรมราโชวาทในวาระ
ต่าง ๆ ที่ยังคงเป็นสิ่งเตือนใจคนไทยมารวมไว้ใน
ส่วนนี้

ห้องที่ ๒ ห้องราชเคียงประชา จัดแสดง พระราชกรณียกิจในการสร้างความเสมอภาคในสังคมไทย

ห้องที่ ๓ ห้องธารงเอกราช เนื้อหาว่าด้วย พระบรมราชวิเทโศบายที่ทำให้ชาติไทยผ่านพ้นวิกฤตการณ์ทางเมือง ซึ่งเผชิญอันตรายจากลัทธิล่าอาณานิคม

ห้องที่ ๔ ห้องสยามใหม่ แสดงบรรยากาศ บ้านเมืองที่ได้รับการพัฒนาอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ ๕ ผู้เข้าชมนิทรรศการจะมีส่วนร่วมในบรรยากาศด้วยการเขียนและส่งไปรษณียบัตรที่ระลึกหย่อนลงในตู้ไปรษณีย์ ณ ห้องนี้

ห้องที่ ๕ ห้องมรดกสถาปัตยกรรมแห่งสยาม แสดงอาคารจำลองสถาปัตยกรรมสำคัญที่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ และรูปลักษณะของอาคารเกิดจากการผสมผสานศิลปกรรมเทคโนโลยีจากโลกตะวันตก

ห้องที่ ๖ ห้องมรดกความทรงจำแห่งโลก นำเสนอพระเกียรติคุณในส่วนที่ยูเนสโกได้ประกาศให้เอกสารทางประวัติศาสตร์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวกับการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๑ - ๒๔๕๓ เป็นมรดกความทรงจำแห่งโลก ในห้องนี้ ผู้เข้าชมสามารถเลือกหยิบหนังสือมาอ่าน และอ่านสำเนาเอกสารบางส่วนได้ด้วยระบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E Book)

ห้องที่ ๗ ห้องปียมหาราชรฎก คือ ส่วนระเบียบอาคารที่จัดแสดงภาพถ่ายส่วนพระองค์

จำนวนมาก ซึ่งล้นหาดูได้ยาก ภาพเหล่านี้ กรมศิลปากรจะหมุนเวียนมาจัดแสดงเป็นระยะ เพื่อใช้เป็นระเบียบภาพที่มีความน่าสนใจอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ ยังมีส่วนพื้นที่บริการ เช่น ห้องประชุมสัมมนา ห้องจัดนิทรรศการหมุนเวียน และห้องรับรอง

หอสมุดปียมหาราชรฎก

ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือ จัดเป็นห้องสมุดโดยมีวัตถุประสงค์คือ

๑. สำนักในพระมหากษัตริย์คุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงสร้างความเจริญให้แก่ประเทศนานัปการ

๒. เป็นศูนย์ข้อมูลสำหรับการศึกษาค้นคว้า วิจัย พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านต่าง ๆ เช่น การปกครอง การบริหารประเทศ พระบรมราชาโบาย ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ รวมทั้งการศึกษา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปวัฒนธรรม การศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีชีวิตไทย

๓. เป็นแหล่งเผยแพร่ประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแก่ประชาชนชาวไทยและต่างประเทศ

หนังสือที่จัดอยู่ในหอสมุดปียมหาราชรฎกประกอบด้วย

๑. หนังสือพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
๒. หนังสือที่เกี่ยวข้องกับจุฬาลงกรณ์ราชสันตติวงศ์
๓. หนังสือที่เกี่ยวข้องกับมหามกุฏราชสันตติวงศ์
๔. หนังสือที่เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การให้บริการ

หอสมุดปิยมหาราชรุก แบ่งเป็น ๓ ห้อง คือ

๑. ห้องให้บริการหนังสือใหม่ เป็นหนังสือที่จัดพิมพ์ใหม่ที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในทุก ๆ ด้านทั้งที่เป็นพระราชนิพนธ์ หนังสือที่แต่งโดยบุคคลอื่น วิทยานิพนธ์ และแผนที่

หนังสือในห้องนี้ ผู้ใช้บริการสามารถค้นคว้าได้ด้วยตนเอง

๒. ห้องบริการหนังสือหายาก รวมหนังสือที่จัดพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ รัชกาลที่ ๖ และรัชกาลที่ ๗ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ พระราชนิพนธ์ที่จัดพิมพ์ครั้งแรก หนังสือของหอพระสมุดวชิรญาณ ราชกิจจานุเบกษา สมุดไทย และเอกสารทรงบริหารราชการแผ่นดิน ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกความทรงจำแห่งโลก เป็นต้น

หนังสือในห้องนี้ให้บริการระบบปิด ผู้ใช้บริการต้องติดต่อขอเข้าใช้ได้จากเจ้าหน้าที่

๓. ห้องบริการระบบสืบค้นข้อมูล และสื่อโสตทัศน ได้แก่ การให้บริการ D-Library การสืบค้นฐานข้อมูลห้องสมุดอัตโนมัติ และการสืบค้นฐานข้อมูลพระปิยมหาราช จากคอมพิวเตอร์สืบค้นข้อมูล และคอมพิวเตอร์ทัชสกรีน

ขณะนี้หนังสือให้บริการ รวม ๔,๕๐๐ เล่ม สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดหอสมุดปิยมหาราชรุก เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๘ เวลา ๑๙.๐๐ น.

๘ | วารสารวิชาการหอสมุดแห่งชาติ
ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๘

หอสมุดปียมหาราชรภก และอาคารนิทรรศการ
เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ให้บริการตั้งแต่วันพุธ ถึงวันอาทิตย์
ตั้งแต่เวลา ๐๙.๐๐ - ๑๖.๓๐ น. หยุดวันจันทร์
และวันอังคาร และวันหยุดนักขัตฤกษ์ ♦

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร. กรุงเทพฯ : กรมฯ, ๒๕๔๐.